

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Купіна Л.Ф.,

кандидат юридичних наук, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
факультету політології та права
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

УДК 349.2

DOI https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.12

ДОКТРИНАЛЬНИЙ НАПРЯМ КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Триваюче оновлення чинного національного законодавства України в цілому, і зокрема, трудово-правового законодавства, свідчить про переосмислення підходів до розуміння змісту та напрямів забезпечення ефективності дії норм права. Попри здійснені заходи щодо удосконалення механізму забезпечення реалізації прав та свобод, що полягають у проведенні реформ системи судоустрою України, адміністративної реформи, проблема ефективності здійснення трудових прав людини є вкрай важливою та актуальною для сучасного суспільства.

Ступінь наукової розробки проблеми. За часи незалежності України були предметом наукових праць вчених-теоретиків М.А. Аркеляна, С.В. Бобровнік, В.В. Головченко, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, О.М. Мельник, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, А.В. Старостюк, В.Ф. Сіренко, Н.М. Пархоменко, Я.М. Шевченко та інших вчених. В межах галузевих наук питання ефективності норм права вивчалось у працях С.А. Скриля, І. О. Рощиної, В.І. Дяченко, С.В. Вишновецької, В.С. Венедиктова, Н.Д. Гетьманцевої, М.І. Іншина, О.Т. Панасюка, О.І. Процевського, Н.М. Хуторян, В.І. Щербини та ін.. У сучасний період розвитку науки трудового права дослідженнями окремих питань реалізації норм трудового права є предметом наукових розробок таких вчених, як С.Я. Вавженчук, С.В. Венедіков, М.М. Грекової, Я.А. Малихіної, О.С. Реус, Я.В. Сімутіної, О.В. Тищенко, М.М. Шумило тощо. Водночас питання концептуальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України нині не були предметом комплексного наукового дослідження. Враховуючи викладене, безспірною видається не тільки актуальність, але й доцільність і своєчасність проведення наукового дослідження за обраним напрямком.

Метою роботи є визначення концептуальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України.

Виклад основного матеріалу. Основою доктринального напрямку реалізації Концепції забезпечення ефективності норм трудового права є визначений Конституцією України «людиноцентристський підхід», що визначається як основа реформування не лише публічно-управлінських відносин, а і приватноправових відносин, в тому числі відносин, що виникають, змінюються та припиняються у сфері реалізації права на працю, права на пенсійне та соціальне забезпечення тощо.

Саме «людиноцентристський» підхід має бути визначений як базис для системного перегляду нормативного регулювання трудово-правових відносин, бути пріоритетом у кодифікації трудового законодавства України. Посадові особи органів державної влади, органів муніципальної влади, роботодавці мають усвідомлювати покладену на них відповідальність із створення умов на забезпечення права особи на гідну працю та гідну її оплату.

Отже, визначення доктринального напрямку реалізації права на гідну працю, забезпечення ефективності трудового права безпосередньо встановлюється конституційними нормами прямої дії, що встановлюють, що людина є найвищою соціальною цінністю в Україні.

В основу реалізації Концепції забезпечення ефективності норм трудового права має бути покладено розуміння праці як діяльності, здатної надати матеріальне забезпечення для життєдіяльності людини, задовольняти її духовні, культурні, освітні потреби. Праця визначається не лише як діяльність, а і як здатність та здібність людини.

Однак перегляд концепції трудово-правових відносин має забезпечувати не лише права працівників, а і права роботодавців, держави і су-

спільства в цілому, відтак необхідним є, щоб не лише створювались умови для досягнення балансу публічного та приватного інтересу суспільному виробництві.

Отже, здатність до праці, має стати основою для розробки та систематизації трудового законодавства, створення умов для її реалізації має відповідати моральним засадам суспільства, створювати умови для суспільного розвитку, економічного зростання держави. Попри очевидну матеріальну заінтересованість особи у реалізації нею права на працю як складової забезпечення її життєдіяльності, що виявляється у її належній гідній оплаті, однак при цьому не можна не погодитися із тим, що праця здатна створити умови для духовного зростання людини: саме такі відчуття пов'язується із працею лікаря, який рятує людські життя, волонтерською працею, спрямованою на полегшення страждань та болю. Часто задоволення духовних, культурних потреб від праці, від трудової діяльності є більше у особи, ніж рівень матеріальної винагороди, що вона отримує.

Отже, в основу трудо-правових відносин передусім має бути покладено створення умов для стимулювання особистого природного інтересу працівника у результатах його трудової діяльності – це повинні бути не лише матеріально-правові засоби заохочення, а і особисті, виховні засоби заохочення. Одним із напрямів забезпечення ефективності трудо-правового регулювання відносин має бути передусім створення нормативного базису для концептуального перегляду визначення механізму оплати праці, зокрема, у частині поступового переходу від «окладної» оплати праці у бік застосування рейтингового оцінювання результатів діяльності працівників підприємства, заохочення та стимулювання працівників до виконання покладених на них завдань на належному рівні.

Таким чином, норми трудового права мають створювати моральні та матеріальні стимули для зростання ефективності трудової діяльності працівника, що врешті-решт є гарантією не лише впровадження кількісних характеристик, а і її якісних критеріїв.

Соціальною місією діяльності роботодавців є не лише задоволення власних майнових інтересів, а і реалізація покладеного на нього соціального обов'язку, розуміння якого полягає у створенні для інших робочих місць для інших членів суспільства. Як зазначає О.С. Процевський відзначає, що метою трудового регулювання суспільних відносин є створен-

ня умов не лише для виникнення підстав для укладення трудового договору (контракту), а і створення змістовної їх структури, здатної забезпечити захист прав і свобод людини. Вчений наголошує, що місією держави у трудовому регулюванні суспільних відносин є такий рівень нормативного визначення змісту взаємодії між роботодавцем та працівником, що відзначається реалізацією принципів рівності прав працівників, свободи праці, гідної оплати праці, створення умов для відновлення здоров'я особи, відпочинку та духовно-культурного, освітнянського становлення [1, с. 215]. Надання можливості особі реалізовувати право на працю по суті і є виконанням Роботодавцем покладеного на нього соціального обов'язку, тоді як працівник, належним чином виконуючи визначену для нього трудову функцію задовольняє публічний інтерес в тому числі і створенні умов для економічного зростання країни, вирішенні соціальних потреб незахищених верств населення. Важливим є забезпечення такого рівня правосвідомості як працівників, так і роботодавців, який буде здатним задовольнити не лише особисті потреби, і вирішити потреби надходження до відповідних цільових фондів соціального та пенсійного забезпечення.

Статтею 8 Конституції України визначено, що «власність зобов'язує». І тут мова йде не лише про вимогу утримувати належне особі майно у частині сплати обов'язкових загальнонаціональних та місцевих зборів та податків, а і у частині, що використання об'єктів, що перебувають у власності особи, зокрема, особи, що займається підприємницькою діяльністю, створюючи відповідні робочі місця у виробничій сфері, у сфері надання послуг, виконання робіт, не повинна завдавати шкоди екологічним інтересам суспільства, не повинна протирічити його моральним засадам функціонування та взаємодії його членів.

Відтак проектом Трудового кодексу України має бути закріплено таке розуміння трудових правовідносин, як суспільних відносин, змістом яких є обов'язок працівника належним чином виконувати покладено на нього трудову функцію, та право працівника вимагати належного рівня оплати результатів такої діяльності, створення умов для її матеріально-технічного, організаційного забезпечення, що складає зміст обов'язків роботодавців, а правом останніх є право вимоги належності здійснення трудових обов'язків, адресованої працівникові.

Такий авторський підхід корелюється із позицією представників управлінської національ-

ної еліти, зокрема, В. Іванкевич наголошує, що проєктом Трудового кодексу України мають бути нормативно визначені відносини між роботодавцем та працівником у частині забезпечення соціального захисту останнього, навіть за умови виконання трудової функції на підставі договору, що має ознаки цивільно-правового регулювання [2].

Науково-теоретичне підґрунтя для реформування трудового права визнається як складова Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр. [3], в межах якої варто виокремити такі напрями наукових розробок. Так, необхідним є відокремлення таких напрямів наукових досліджень, як «Удосконалення цивільного, цивільно-процесуального, сімейного та трудового законодавства у світлі євроінтеграційних процесів», «Методологічне забезпечення єдності судової практики у процесі застосуванні цивільного, сімейного та трудового законодавства», що визначають напрями вдосконалення чинного та перспективного законодавства України з питань реалізації права особи на працю, права особи на пенсійне, соціальне забезпечення тощо. В межах реалізації зазначених стратегічних напрямів здійснення наукових досліджень було виконано такі докторські дисертації. Зокрема, здійснене І.О. Лях дисертаційне дослідження на тему «Проблеми теорії і практики запровадження інституту медіації у трудовому праві» (2020 р.) дозволило обґрунтувати висновок щодо вжиття заходів із оптимізації механізму захисту трудових прав. Так, авторкою визначено, що мета діяльності медіатора у трудовому спорі характеризує той кінцевий результат, до якого він має прагнути у своїй роботі, що обумовлює стратегію діяльності медіатора і є одним із ключових компонентів, що відображає суспільну місію, яку виконує медіатор як учасник трудових спорів і відповідних правовідносин, тобто мета свідчить про приналежність, призначення медіатора як здійснювача певних функцій, носія відповідних прав та обов'язків; крім того вченою визначається особливе значення медіатора у врегулюванні трудових спорів, діяльність якого має спрямовуватись на виконання таких функцій, як організаційна; координаційна; мотиваційна; аналітична; правовиховна; профілактична [4, с. 22-23].

Необхідно звернути увагу на здійснене дослідження Н.М. Обушенко, присвячене проблематиці вирішення проблем здійснення систе-

матизації трудового законодавства України [5]. Доцільно наголосити, що вченою обґрунтовується необхідність зосередження уваги правотворця на здійсненні кодифікації підзаконних нормативно-правових актів у сфері реалізації особою права на працю, що дозволяє вирішити задачі їх узагальнення за юридичною силою та за предметом правового регулювання суспільних відносин [5, с. 28-30, 325-327].

У дисертації О.В. Епель увагу зосереджено на визначенні напрямів удосконалення захисту конституційних соціально-трудова прав людини, зокрема, вченою визначено необхідність удосконалення механізму взаємодії держави із громадськими організаціями, що здійснюють захист конституційних соціальних прав людини і громадянина, яка обумовлена рядом аспектів: по-перше, потребою у пришвидшенні взаємодії держави із громадськими організаціями, що здійснюють захист конституційних соціальних прав людини і громадянина; по-друге, тим, що громадські організації можуть викликати у громадян більше довіри, аніж держава; по-третє, невідповідністю реальним станом захисту державою соціальних прав громадян потребам населення; по-четверте, наявністю дисбалансу між заохоченням різних напрямів громадського контролю щодо захисту соціальних прав; по-друге, потреба у створенні спеціального порядку розгляду судових справ із соціального захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина, обумовлена ускладненням доступу до правосуддя, так як відсутність вказівок на можливість захисту певного соціального права у самому профільному законодавстві може означати непоінформованість осіб, які потребують такого захисту, і, як наслідок, неможливість його реалізації; 3) відсутність чіткої стратегії фінансування заходів із захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина, яка полягає у тому, що бюджетний розподіл коштів відповідає лише плану на певний рік, не враховує стратегічні цілі, і це в результаті призводить до того, що захист соціальних прав здійснюється за залишковим принципом [6, с. 33-34, 330-335].

Науково-практична цінність дисертації Л.П. Амелічевої полягає в обґрунтуванні тези щодо необхідності екологізації виробництва як складової забезпечення права особи на гідну працю. Крім того авторкою порушуються надзвичайно важливі та актуальні питання захисту права на гідну працю в умовах цифратизації світової економіки [7, с. 303-330, с. 362-372].

В межах реалізації Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр здійснена А.В. Скоробагатьком дисертаційна робота на тему «Єдність та диференціація регулювання пенсійного забезпечення» [8], де визначено доцільність створення в сучасних умовах державної страхової професійної пенсійної системи, яка повинна координуватися з загальною державною пенсійною системою відносно видів і умов призначення пенсій, що дозволяє вирішити такі науково-практичні завдання розвитку науки трудового права та правозастосування у сфері реалізації права на працю, як: 1) забезпечення осіб, які працюють у шкідливих умовах праці, пенсіями до досягнення загальностановленого пенсійного віку; 2) переведення пенсій на накопичувальні принципи їх формування; 3) зниження навантаження на бюджет Пенсійного фонду України шляхом утворення додаткових джерел для 412 фінансування таких пенсій; 4) оздоровлення умов праці й скорочення робочих місць зі шкідливими умовами праці [8, с. 411-412].

Висновок. Отже, в межах проголошеної Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр. [3] здійснено ряд дисертаційних робіт докторського рівня, при цьому питання досягнення ефективності норм трудового права, досягнення цілей та завдання дії законодавчих актів. Таким чином, одним із пріоритетних

напрямів здійснення дисертаційних досліджень у сфері трудово-правового регулювання суспільних відносин є удосконалення ефективності правотворення, так і вирішення праксеологічних проблем правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Процевський О.С. Якою має бути правова ідеологія Трудового кодексу України XXI століття? *Право України*. 2016. №3. С. 213-221.
2. Коментар заступника Міністра соціальної політики — керівника апарату В. Іванкевича до проекту Трудового кодексу України (реєстр. № 1658, доопрацьований), прийнятого у першому читанні 5 листопада 2015 р. Верховною Радою України. URL.: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?jsessionid=88A957AD29C4F36C9AA1F1B3D360AD3D.app1?art_id=183297&cat_id=164623
3. Стратегія розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр. URL.: <http://www.apnu.kharkiv.org/doc/strategiya.pdf>
4. Лях І.О. Проблеми теорії і практики запровадження інституту медіації у трудовому праві: дис. ... д.ю.н. 12.00.05. Х.: ХНУВС, 2020. 396 с.
5. Обушенко Н.М. Теорія та практика систематизації трудового законодавства: дис. ... д.ю.н. 12.00.05. Х.: ХНУВС, 2020. 412 с.
6. Епель О.В. Доктрина захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні: дис. ... д.ю.н. 12.00.05. К., 2020. 438 с.
7. Амелічева Л.П. Парадигма правового регулювання гідної праці в сучасних умовах розвитку трудового законодавства: дис. ... д.ю.н. 12.00.05. К., 2020. 487 с.
8. Скоробагатько А.В. Єдність та диференціація регулювання пенсійного забезпечення: дис. ... д.ю.н. 12.00.05. К., 2020. 479 с.

Купіна Л.Ф. ДОКТРИНАЛЬНИЙ НАПРЯМ КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. Метою роботи є визначення доктринальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України. Обґрунтовано, що Концепція забезпечення ефективності норм трудового права має бути базисом для розробки та подальшої реалізації Національної стратегії забезпечення права особи на гідну працю в Україні на 2021–2031 рр. як певної взаємопов'язаної системи цілей, заходів, умов та інструментів здійснення публічного управління, що в межах визначеної компетенції суб'єктів владних повноважень має вирішити задачу відповідностей мети, завдань та результатів правозастосування у відповідній сфері суспільних відносин. Визначено, що ефективність норм трудового права України пов'язується передусім із подоланням декларативності дії актів чинного законодавства, які попри їх відповідність європейським та міжнародним стандартам, не здатно на належному рівні забезпечити реалізацію права особи на працю, права особи на соціальне та пенсійне забезпечення. Обґрунтовано доцільність розробки та прийняття Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, яка має бути базисом для визначення положень Національної стратегії забезпечення права особи на гідну працю в Україні на 2021–2031 рр.. Виходячи із встановлених науково-теоретичних результатів даного дослідження та його практичного значення обґрунтовано висновок про зміст структури Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, що має складатися із двох розділів, де: першим розділом мають бути закріплено загальні положення її реалізації, визначено сутність основних регульованих понять, обґрунтована мета, завдання прийняття Концепції, охарактеризовано проблеми, вирішення яких пов'язується із її запровадження до національного правового простору; другим розділом мають бути визначені напрями реалізації Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, серед яких відокремлено доктринальний, нормативно-правовий, освітнянський та організаційний.

Ключові слова: доктрина трудового права України, мета ефективності норм трудового права, трудові відносини, соціальна ефективність, юридична ефективність.

Kupina L.F. DOCTRINAL DIRECTION OF THE CONCEPT OF EFFECTIVENESS

The purpose of the work is to determine the conceptual basis for ensuring the effectiveness of labor law in Ukraine. It is substantiated that the Concept of ensuring the effectiveness of labor law should be the basis for the development and further implementation of the National Strategy for the Right to Decent Work in Ukraine for 2021-2031 as a certain interconnected system of goals, measures, conditions and tools for public administration, that within the defined competence of the subjects of power must solve the problem of compliance with the purpose, objectives and results of law enforcement in the relevant field of public relations. It is determined that the effectiveness of labor law of Ukraine is associated primarily with overcoming the declarative effect of current legislation, which, despite their compliance with European and international standards, is not able to adequately ensure the realization of the right to work, social and pension benefits. The expediency of development and adoption of the Concept of ensuring the effectiveness of labor law, which should be the basis for determining the provisions of the National Strategy for the Right to Decent Work in Ukraine for 2021-2031. Based on the established scientific and theoretical results of this study and its practical significance conclusion on the content of the structure of the Concept to ensure the effectiveness of labor law, which should consist of two sections, where: the first section should set out the general provisions of its implementation, define the essence of basic regulated concepts, substantiate the purpose, objectives of the Concept. is related to its introduction into the national legal space; The second section should identify areas for implementation of the Concept of ensuring the effectiveness of labor law, among which are separated doctrinal, regulatory, educational and organizational.

Key words: doctrine of labor law of Ukraine, purpose of efficiency of norms of labor law, labor legal relations, social efficiency, legal efficiency.